

Kirjanpidon *tili*-sanasta ja sen edeltäjistä

Nykyisessä kirjanpitosanastossa käytetään *tili* -sanaa pääasiallisesti kahdessa merkityksessä. Toista edustavat sellaiset yhdyssanat kuin esim. tilikausi, tilinpäätös, tilinteko, tilivuosi jne. Nämä perustuvat kielessä jo vanhastaan yleiseen *tili*-sanana merkitykseen: selvitys, selonteko, johon usein liittyy vielä vastuuvollisuuden merkitys. Tätä *tilin* merkitystä vastaavat ruotsin sanat 'redogörelse, redovisning, räkenskap' ym.

Toista *tili*-sanan merkitystä, joka tietenkin on kehittynyt edellisestä, vastaa ruotsin 'konto'. Sillä tarkoitetaan kaksipuolista, eri kirjanpito-
muotojen vaatimusten mukaisesti laadittua laskelmaa, jonka toiselle
puolelle merkitään asianomaisen omaisuus- tai pääomalajin lisääntyminen,
toiselle puolelle vähentyminen.

Tällainen *tili*-sanan merkityksessä tapahtunut kehitys ja sanan omak-
suminen kirjanpidon erikoistermiksi on hyvin luonnollinen. Onhan esi-
merkiksi henkilökirjan tileissä kysymys juuri liikkeen omistajan ja jonkin
toisen henkilön tai liikkeen osto- tai myyntisuhteiden ja niitä vastaavien
suoritusten selvityksestä. Pääkirjan tilit taas sisältävät selonteon tilin
nimen osoittaman omaisuus- tai pääomalajin määrien muuttumisesta.

Tili-sanan käyttäminen konttoa vastaavana kirjanpidon erikoister-
minä liittyy niin olennaisesti kirjanpidon teknilliseen puoleen, että se on
saattanut tulla kysymykseen vasta sitten, kun oli ruvettu suomen kielellä
pitämään yksinkertaisen muistiinpanoasteen ohittanutta kirjanpitoa.
Tämä taas lienee tapahtunut suhteellisen myöhään, tuskin ainakaan
sanottavasti ennen viime vuosisadan puoliväliä. Ennen näitä aikoja ei
kauppiaita saanut olla ensinkään varsinaisella maaseudulla, ja kaupunkien
kauppiaiden kirjanpito todennäköisesti oli valtaosaltaan ruotsinkielistä
tai ainakin sen terminologia vieraisiin esikuviiin perustuvaa. Pienten kauppa-
liikkeiden kirjanpito oli varmaan hyvin yksinkertaista ja puutteellista,
tuskin ollenkaan sellaista, josta nykyään voisi käyttää kirjanpidon nimi-
tystä. Näin ollen varsinaisen suomenkielisen kirjanpitoterminologian
kehittymiseen ei ollut sanottavia edellytyksiä.

1860-luvun vaiheilla sattui erinäisiä tapahtumia, joiden voi olettaa
vaikuttaneen edistävästi suomen kielen käyttämiseen kirjanpidossa. Val-
tiollisen elämämme elpyminen ulotti vaikutuksensa myös taloudelliselle
alalle ja lisäsi tämän alan yrittäjien, siis kirjanpidon käyttäjien lukua.
Samoihin aikoihin vasta tuli luvalliseksi kauppaliikkeiden perustaminen
varsinaiselle maaseudulle, siis puhtaasti suomalaiseenkin ympäristöön.
Kaupanharjoittamisoikeuden saamiseksi vaadittiin, että kauppiaksi
pyrkivällä oli kahden kaupunkilaiskauppiaan todistus kirjanpitotaidosta.

Varteenotettava merkitys oli myös suomenkielisen kauppaopetuksen al-
kamisella. Se tapahtui 1864, jolloin Oulun kaksikielinen kauppakoulu alkoi
toimintansa. Siellähän opetettiin kirjanpitoa suomen kielellä ja jouduttiin
tietenkin myös käyttämään suomalaista kirjanpitoterminologiaa.

Silloisille kielioloillemme on kuvaavaa, että sellainen suomalaisuuden
edistämistä sekä suomen kielen viljelyä ja kehittämistä harrastava seura
kuin Suomalaisen Kirjallisuuden Seura käytti kirjanpidossaan ruotsia
aina 16. maaliskuuta 1865 pidettyyn vuosikokoukseen asti. Tässä kokouk-

nessa tehtiin seuraava päätös: »Sen tähden että jotkut Seuran virkamiehet ja erittäinkin Historiallinen Osakunta Seuraan antamissa kirjoissansa vasten Seuran tarkoitusta vielä käyttävät Ruotsin kieltä, päätti Seura, että kaikkein Seuran virkamiesten ja kuntain on Seuralle kirjoittaissansa käytettävä ainoastaan Suomen kieltä, ja ett'ei Seura semmoisilta tulevia kirjoja, jotka muulla kuin Suomen kielellä ovat kirjoitetut, ota mihinkään vaariin.» (Suomi II, 4, s. 356.)

Tuskin erehtyy, jos olettaa, että tämän päätöksen tekeminen on asetettava yhteyteen 1863-v:n kieliasetuksen ja sen toimeenpanemisesta 20. helmikuuta 1865 annetun asetuksen kanssa, sillä juuri tässä samassa 16. maaliskuuta 1865 pidetyssä vuosikokouksessa seura päätti lähettää keisarille kiitoskirjeen (ranskan kielelle käännettynä)näiden toimenpiteiden johdosta.

Puheena olevalla Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran päätöksellä on merkitystä myös *tili*-sanankäytön ja sen merkityksenkehityksen kannalta. Seuran kokouksissa oli tapana esittää selonteko edellisen kokouksen jälkeisen ajan rahatuloista ja -menoista. Tästä käytettiin esim. »rahanvartija» B. A. Thunbergin antamissa ruotsinkielisissä tilityksissä nimitystä Kassa-Rapport (esim. Suomi II, 4, s. 278). Seuran sihteeri Aug. Ahlqvist oli ennen mainittua kokousta pöytäkirjoissaan nimittänyt näitä ruotsinkielisiä raportteja yleensä *kuukauskertomuksiksi*, joskus myös *lun-laskuksi*, mutta pari kertaa hän oli käyttänyt nimitystä *kuukaustili* (Suomi II, 4, ss. 278, 311, 287).

Vuoden 1865 vuosikokouksessa valittiin seuralle uusi rahanvartija lehtori Carl Gust. Borg. Hän esitti 5. huhtikuuta 1865 pidetyssä kokouksessa suomenkielisen »kuukaustilin», jossa aiemman Kassa-Rapport -nimityksen sijasta oli *Kassa-Tili*. Tässä tuskin on tapahtunut mitään tietoista *tili*-sanankäytön merkityksen laajentamista. On vain aiemmin käytetty ruotsin rapport suomennettu *tili*-sanalla. Mutta asiallisesti *tili*-sana oli siirtynyt uuteen merkitystehtävään, sillä kysymyksessä oli sellainen kaksiosainen (ei kuitenkaan kaksipuolinen) laskelma rahatuloista ja -menoista, jota nykyisessä kirjanpitoterminologiassa lähinnä vastaisi *tili*. Näin oli astuttu askel kohti *tili*-sanankäytön kirjanpidollista erikoismerkitystä.

Tili-sanankäytön ja merkityksen kehitystä voimme parhaiten seurata tarkastelemalla kirjanpitoa, kauppaakirjeenvaihtoa ynnä muita kauppaa-alaa käsitteleviä kirjoja.

Ensimmäinen suomenkielinen varsinainen kirjanpidon oppikirja lienee lukion lehtorin ja aiemmin myös kauppaakoulun johtajana ja opettajana toimineen Aukusti Liliuksen kirjoittama »Käytännöllinen opastus Yksinkertaisessa kirjanpidossa varsinkin Tehdastelioille ja Ammattilaisille». Kirja ilmestyi Turussa 1862, siis jo ennen edellä käsiteltyä Suomalaisen

sanastoa valaiskoot seuraavat esimerkit: Kirjanpito eli tililaskun-teko (s. 1). Tilinlaskukirja (s. 1 = kirjanpitokirja), tilivuosi (s. 13), Vuositili holhutoimesta (s. 68), holhumiehen tili (s. 70).

Tuntuu oudolta, ettei Ahlman muissa samoihin aikoihin julkaisemissaan kirjoissa käytä *tili*-sanaa. V. 1865 ilmestyi Ahlmanin Ruotsalais-Suomalainen Sanakirja, josta 1872 julkaistiin toinen painos. Näissä kummassakin on: Conto, n. kontto, velkamo per c. velaksi, konton kautta. Tapaamme tässä siis uuden *tili*-sanana, lähinnä kai 'velkatilin' vastineen *velkamo*. Tämä uusi tulokas ei kuitenkaan näytä syntyneen elinvoimaisena. Sitä ei ole esim. Lönnrotin sanakirjassa.

V. 1875 Ferd. Ahlman julkaisi oppikirjan »Suomalainen Kirjuri, eli kauppa- ja asioimakirjeiden sekä kaikellaisen muun kirjevaihdon malleja». Kirjan luonteesta johtuu, ettei siinä varsinaista kirjanpitosanastoa paljoakaan esiinny. *Tili*-sanaa konton merkityksessä ei kuitenkaan käytetä, vaan sen korvaa *kontto*, esim. tämän summan — — — panisivat minun konttoni debettiin (s. 20); K. H. — — — pannee minun kontolleni hyväksi (s. 21).

Suomalaisen Kirjurin *kontto*-sanana käyttö ei kuitenkaan merkinnyt sitä, että Ahlman olisi luopunut *tili*-sanasta ruotsin 'konto'-termin vastineena. V. 1883 ilmestyi Ahlmanin »Ruotsalais-suomalainen ja suomalais-ruotsalainen sanakirja. Toinen lisätty painos». Siinä on artikkelit: *Konto*, n. kontto, tili ja *Tili*, redogörelse, räkenskap, besked, räkning, konto.

Edellä esitetyllä tavalla kehittynyt *tili*-sanana merkityksen laajennus kontto-sanana vastaavaksi kirjanpito-termiksi ei kuitenkaan vielä tullut yleiseen käytäntöön ainakaan alan kirjallisuudessa.

V. 1882 ilmestyi Georg Scheutzin »Käytännöllinen Kauppamies» (suomennos) ja se on kontto-sanana kannalla, esim.: Personattomat kontot, s. 249), tavarakontto (s. 250), Kassa = kontto (s. 254). *Tili* tavataan esim. tilinpäätös, ja Tilivuosi-sanoissa (s. 267), joissa sillä on toinen merkitys.

Ensimmäinen suomenkielinen kahdenkertaisen kirjanpidon oppikirja on, mikäli tiedän, M. Lyytisen toimittama »Kauppakirjuri eli käytännöllinen kauppakirjanpidon, kirjevaihdon, vekseli-asiain y.m. opastus», joka ilmestyi Jyväskylässä J. Länkelän kustantamana 1883. Tämä kirja käyttää säännöllisesti *kontto*-sanaa, mitä voinee pitää jonkinlaisena merkinä *luku*-sanana syrjäytymisestä yleisestä käytännöstä, koska kirjan kustantaja J. Länkelä edellä mainitussa 1865 ilmestyneessä kirjassaan oli käyttänyt termiä *luku*. Lyytisellä on esim. Kapital-Kontto, eli Pää-oman Kontto, Kassa-Kontto, Tavara-Kontto, Talouden Kontto, Kustannusten Kontto, Voitto- ja Tappio-Kontto ym. (s. 7).

Tämän alan terminologian vakiintumattomuudesta on osoituksena Lauri Pelkosen kirjoittaman v. 1886 ilmestyneen »Opastus kaksinkertaiseen kirjanpitoon rihkamakaupassa» -nimisen oppikirjan kielenkäyttö. Siinä nimittäin palaudutaan taas 1860-luvulla yleisen *luku*-sanan käyttöön ruotsin *konto*-termin vastineena. Esim.: *Luku* (tiet. nim. *Konto monik. Konti*) on lasku kahdessa osassa, joista vasempi puoli sisältää kaikki, mitä se, jonka nimi on avauksen ylinnä kirjoitettu ja jota luku osoittaa, on vastaan ottanut eli velkaa, ja oikea puoli kaikki mitä se sama luku on antanut eli on saapa. Kaikki Pääkirjassa olevat laskut nimitetään luku, joista persoonalliset kutsutaan eläviksi ja muut kuolleiksi luvuiksi» (s. V), Pääoman luku, Kassan luku, Tavariston luku, Kaluston luku, Voiton ja Tappion luku, Eroitusten luku (s. XI).

Pelkosen kirjassa on inventaariosta käytetty nimitystä Talouden luku (s. 2), jossa *luku* siis vastaa nykyistä *luettelo*-sanaa.

Ansiokkaista kauppaoppilaitoksia varten laatimistaan oppikirjoista tunnetuksi tullut Porin kauppakoulun johtaja Valmis Vesterlund julkaisi 1893 »Suomalainen kauppakirjeenvaihto» -nimisen oppikirjan. Tässä käytetään konton vastineena taas uutta termiä, nimittäin *lasku*-sanaa, esim.: Pyydän — — että minulle lähetätte otteen laskustani (s. 42), Tarkastaessani — — — lähettämääne laskuotetta (s. 43), niin tulee laskuni päättymään 1143,80 markan laskujäännöksellä Teidän hyväksenne (s. 43), olette jättäneet hyvittämättä laskuani (s. 43).

Nykyistä *lasku*-sanaa (faktuuraa) vastaa *lähetyslasku* (esim. s. 31, 54 ym.), mikä termi jonkin aikaa oli käytännössä kauppa-alan oppikirjoissa.

Vesterlundin sanojen käyttö ei tässä oppikirjassa ole kuitenkaan täysin johdonmukaista. *Tili* (= kontto) -sanaa vastaamassa hänelle on yleisen *lasku*-sanan ohella myös edellisissä oppikirjoissa tavattu *luku*, esim.: mahtanette hyvittää lukuani (s. 31), Toivon, että — — — olette hyvittäneet lukuani mainittujen tavarain — — arvosta (s. 52).

Tässä kirjassa esiintyy myös *tili* merkitsemässä 'tilitystä', esim.: olen tänään myönyt Teidän — — — obligatiooneja, joista teen tilin seuraavalla tavalla (s. 47).

Vesterlundilla on myös *juokseva tili* pankkiliikkeeseen kuuluvana terminä, ks. esim. ss. 44, 45. Se ei kuitenkaan ole hänen keksintöään, sillä ilmeisesti suomalaisissa pankeissa oli tämän tyyppisiä nimityksiä käytetty jo aiemmin. Tavataan niitä kirjallisuudessakin, esim. Gustaf A. Aldénin kirjassa »Helppotajuinen opastus Kansantalous-, pankki- ja vakuutusopissa» (ilm. 1892), jossa pankkitoiminnasta puhuttaessa mainitaan juokseva tili, talletustili ja säästökassatili (s. 94). Aiemmin on väliin käytetty

termejä *talletus-luvunlasku* ja *juokseva luvunlasku*, esim. Aug. Ahlqvist 1865 (ks. Suomi II, 4, s. 355).

Vesterlundin kauppakirjeenvaihdon oppikirjan I painoksen terminologian horjuvuuteen voinee ehkä olla syynä se, että työssä on ollut kaksi seppää, sillä kirjan alkulauseessa tekijä kiittää erikoisesti tohtori A. V. Forsmania siitä, että hän on »ystävällisillä neuvoillaan, mitä varsinkin suomalaisten kauppasanojen sepittämiseen tulee», tekijän työtä »huojentanut». Olisikohan juuri tohtori Forsmanin (Koskimiehen) vaikutusta *lasku*-sanan käyttö konton merkityksessä?

Vuonna 1894 tuli julkisuuteen K. Terhon toimittama »Uusi kirjuri»-niminen kirja, joka sisälsi kaikenlaisia kirjeenvaihtoa ja kirjanpitoa koskevia malleja ja neuvoja. Tämä teos näyttää olevan suurelta osalta suoranainen plagiaatti kaksikymmentä vuotta aikaisemmin (1874) ilmestyneestä Ferd. Ahlmanin Pienestä Toimikirjasta, ja sen käsiteltävänä olevaa asiaa koskeva terminologiakin on pääasiallisesti sama. Terhon kirjassa kuitenkin on *tili*-sanan ohella käytetty myös *lasku*-sanaa, esim.: Kontto-kirjan tulee sisältää laskut eli tilit (konttot). (s. 158). Mikäli tällä kirjalla on ollut jotakin vaikutusta *tili* (= kontto)-sanan käytön yleistämisessä, niin se on siis vietävä lähinnä Ferd. Ahlmanin tiliin.

Ratkaiseva merkitys *tili*-sanan lopulliseen valtaanpääsyyn on käsittääkseni jo äskettäin mainitun »Suomalaisen kauppakirjeenvaihdon oppikirjan» toimittajan Valmis Vesterlundin uudella ansiokkaalla teoksella »Kaksinkertaisen kirjanpidon alkeet», joka ilmestyi 1895. (II painos 1901). Tässä teoksessa on johdonmukaisesti käytetty *tili*-sanaa konton merkityksessä, esim.: Pääkirjaa kutsutaan täydellä syyllä »pääkirjaksi», sillä se käsittää kaikki tilit (s. 62), Pääomatili, Kassatili, Tavaratili, Eri henkilöiden tili, Kiinteimistötili, Vekselitili, Alennustili ym. (s. 136).

Samaa käytäntöä jatkaa ja vahvistaa edelleen Vesterlundin uusi teos »Lyhykäinen tilinote- eli konttokurantti-oppi», joka ilmestyi 1896.

On luonnollista, että Vesterlundin Suomalaisen kauppakirjeenvaihdon oppikirjan uuteen, 1904 ilmestyneeseen toiseen painokseen otettiin ensimmäisen painoksen käyttämän *lasku*-sanan tilalle *tili*. Tämän uuden painoksen toimitti Vesterlundin kuoleman jälkeen Erkki Reijonen, joka kirjoittamissaan alkusanoissa lausuu mm.: »Ainoastaan muutamia jo vakiintuneita kauppasanoja olen pannut ensi painoksessa ikäänkuin ehdotuksina käytettyjen sijaan ja kovin tuntuvia muukalaisuuksia karsinut. Niinpä on »tili»-sana joka kohdassa tullut »lasku»- ja »luku»-sanain sijaan, missä nämä ovat vastanneet kontto-käsitettä, ja »lähetyslasku» on typistetty »laskuksi» faktuuran merkityksessään.»

Joissakin myöhäisemmissäkin kirjanpitoa ja kauppakirjeenvaihtoa

käsittelevissä oppikirjoissa tapaa vielä *kontto* -sanana *tilin* asemesta, esim. 1901 ilmestyneessä »Suomalainen ja ruotsalainen kauppakirjeenvaihto»-nimisessä oppikirjassa (tekijää ei ilmoitettu) ja myös Edv. Hedengrenin »Kirjanpitoesimerkkejä ja kirjanpito-malleja»-nimisen teoksen myöhäisemmissäkin painoksissa (IV painos 1904, V painos 1906). Hedengrenin *kontto* -sanana käyttämiseen on saattanut vaikuttaa se, että hän oli kaksikielisen Helsingin kauppaopiston johtaja ja kirjanpidon opettaja, joten on ymmärrettävää, että hän on voinut suosia mikäli mahdollista saman terminologian käyttöä kummankielisessä opetuksessa.

Nämä yksinäiset *kontto* -sanana käyttötapaaukset eivät muuta sitä tosiasiaa, että *tili* kontto -käsitteen ilmaisijana »löi itsensä läpi» 1890-luvun puolivälissä. Kun lisäksi ottaa huomioon, että Valmis Vesterlundin kirjanpidon, konttokuranttiopin ja kauppakirjeenvaihdon oppikirjat olivat aikansa parhaita ja että niitä yleisesti käytettiin kauppaopetuksessa ja yksityisopiskelussa, niin voidaan katsoa, että hänellä on ratkaiseva osuus *tili* -sanana lopulliseen valtaanpääsyyn kirjanpidolle ominaisten muotojen mukaisen kaksipuolisen laskelman nimityksenä.

Tämä kehitys vaati, niin kuin edellisestä on käynyt ilmi, kolme vuosikymmentä. Ferd. Ahlmanin ansioksi on luettava, että hän oli jo kaksikymmentä vuotta aikaisemmin käyttänyt *tili* -sanana kontto -käsitteen ilmaisijana, mutta tämän merkityskehityksen alulle panija lienee ollut joku Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran piiriin kuuluva, ja näyttää siltä, että silloin tulee lähinnä kysymykseen silloinen rahanvartija Carl Gustaf Borg.

NIILLO IKOLA